

DE BUS UIT MOSTAR

26 jonge handbalsters op de vlucht
voor de oorlog in Joegoslavië

GERBEN VAN 'T HEK
EN RENS LIEMAN

I

‘Iedereen op de grond!’

Safet heeft nog niets gezegd tegen de groep jonge handbalsters in zijn bus, haast niets ook tegen hun coach Josip ‘Joško’ Stanić, die naast hem op de bijrijdersstoel zit. Zijn zwijgen achter het stuur in dit eerste uur van de reis uit Mostar is spanning vermomd als controle. Alles wat Safet niet uitspreekt, spookt wel door zijn hoofd. Granaten die kunnen vallen. Legerposten die ze moeten passeren. De tikkende tijdbom die de handbalsters in zijn bus zijn vanwege hun verschillende nationaliteiten.

Nu zijn woorden toch noodzakelijk, al is het slechts in een korte schreeuw. De bus nadert de haarspeldbocht op de steile Cim, een van de wegen die vanuit Mostar uit het dal over de bergen klimt. Safet heeft hier vaker gereden. Zodra hij zijn bus die bocht door stuurt, rijden ze een kilometer onbeschermd en in het volle zicht van sluipschutters die de bus zullen volgen door hun vizieren. Servische soldaten nemen Mostar nu al maanden vanuit de bergen onder vuur om de vorming van de nieuwe, onafhankelijke staat Bosnië en Herzegovina de kop in te drukken.

Sinds het voorjaar van 1992 zijn de Verenigde Naties aanwezig in Mostar om te bemiddelen, dan wel vrede in de stad te forceren. Het Internationale Comité van het Rode Kruis heeft vandaag een paar uur durend staakt-het-vuren bedongen om burgers, die al weken in kelders schuilen, de gelegenheid te geven Mostar te verlaten. Op deze zondag 3 mei 1992, halverwege de middag, is de bus midden in dat tijdvak vertrokken. Alleen heeft Safet geen idee hoeveel zo’n afspraak waard is.

Vanachter het stuur kijkt hij via zijn binnenspiegel de bus in. Hij ziet lege hoofdsteunen, vaalwitte hoesjes die allang vervangen hadden moeten worden eromheen. Zijn passagiers – tieners nog, de jongste is twaalf jaar oud, heeft Joško hem voor vertrek tussen neus en lippen door verteld – hebben zijn instructie opgevolgd. In het gangpad liggen

zesentwintig meisjes naast en half over elkaar. Hun lijven in ongemakkelijke kronkels, armen beschermend om het hoofd.

Ze zijn kalm en stil. Dat verbaast Safet. Hij is nog maar kortgeleden vader geworden, ervaring met jonge tieners heeft hij niet. Maar hij had verwacht dat schuilen voor granaten bang zou maken. En kinderen huilen toch als ze bang zijn?

Deze niet. Al twee maanden lang vallen er bommen in Mostar. Onderweg naar de bakker, tijdens handbaltraining, op school; op elk moment van de dag kan het luchtalarm klinken en moeten ze schuilen of beschutting zoeken. Op school krijgen ze les in wat ze moeten doen als de sirenes loeien: weg van de ramen, weg van de bovenste verdiepingen, zoek dekking onder een tafel dicht bij de poten of schuil tussen de deurposten, maak je klein en bescherm je hoofd met je armen. De handbalsters zijn eraan gewend geraakt. Ook dat is kenmerkend voor jonge kinderen, bedenkt Safet: ze passen zich snel aan een nieuwe situatie aan.

Zelf is hij wel bang. In een opwelling heeft hij deze goeddeels geïmproviseerde missie aangenomen van de man die naast hem zit. Een gezette man die in de vijftig moet zijn, gekleed in een groot, gekreukt overhemd boven een grijsbruine broek die door bretels omhoog wordt gehouden. Hij had zich aan hem voorgesteld als oprichter, voorzitter en trainer van handbalclub Galeb Mostar. Wat Safet vooral beangstigt, is de grote verantwoordelijkheid die hij voelt voor al die meisjes in zijn bus. En voor zijn buurman.

‘Joško, jij ook: liggen.’

Joško blijft zitten, zijn blik vooruit. ‘Nee, Safet. Als we gaan, gaan we samen.’

Hij hoort zelf hoe pathetisch zijn woorden klinken, als een zin uit een slecht geschreven actiefilm. Het geeft niet. Waar hij normaal gesproken schildert met zijn zinnen, zijn schoonheid en originaliteit van spreken nu even onbelangrijk.

Weken geleden al kwam Joško tot de conclusie dat Mostar een te gevaarlijke plek is geworden. Granaten hebben de eerste Mostarse burgers het leven gekost, zoals er eerder al burgerdoden vielen in Sarajevo en andere Bosnische steden. Scholen zijn dicht, sporttrainingen opgeschort, spelen op straat kan niet meer; met name voor kinderen is dit geen leven. Niet alleen is de actualiteit in Mostar alarmerend, het voor-

uitzicht op de lange termijn baart Joško nog veel meer zorgen. In elke van de drie bevolkingsgroepen in Mostar – Bosnische Serviërs, Bosnische Kroaten en Bosniakken – zwellen nationalistische gevoelens aan. Ze zullen steeds meer tegenover elkaar komen te staan, voorspelt Joško. In zijn gedachten ziet hij de contouren van een bloedige burgeroorlog. De kinderen van Mostar moeten de stad uit, de grens over. Het spookt al dagen door zijn hoofd. Hoe meer hoe beter, en hoe eerder hoe liever.

Het ligt voor de hand dat hij zich bekommert om de speelsters van de handbalclub die hij twaalf jaar geleden oprichtte. ‘Galeb Mostar’, de ‘zeemeeuw uit Mostar’, was Joško’s eerste wapenfeit als staatssecretaris Sport van de Joegoslavische deelstaat Bosnië en Herzegovina. Aan de rand van het Veliki-park in het hart van Mostar liet hij een handbalveld aanleggen en een bescheiden maar opvallend clubhuis bouwen. Een blauw gebouwtje met een golvend wit dak, een betonnen zee als thuishaven van de handballende meeuwen. De stad waar jonge meisjes haast vanzelfsprekend gaan handballen, had een nieuwe club nodig, vond Joško. Lokomotiva, de enige andere vrouwenhandbalclub in Mostar, in de jaren zestig eveneens door Joško opgericht, dreigde ten onder te gaan aan zijn eigen succes.

‘Loko’ speelde op het hoogste niveau en streed met tal van internationals jaarlijks om de landstitel, maar was uit zijn voegen gebarsten. Steeds meer speelsters hoopten via handbal een boterham te verdienen, en lonkten naar profclubs in het buitenland. Het topsportklimaat van Lokomotiva verdrong het recreatieve handbal. Vooral dat stak Joško, als pleitbezorger van sport voor iedereen.

Tegen het eind van de jaren zeventig trok hij zich terug uit de club om in 1980 een meer toegankelijke handbalclub op te richten. Bij Galeb Mostar zal op den duur net zo goed worden gehandbald als bij Lokomotiva, er is zeker ruimte voor ambitie, maar de druk om te presteren is minder groot.

Galeb Mostar heeft inmiddels meer dan twintig teams. Op het eerste en tweede na zijn de teams ingedeeld naar wijk en leeftijd. Joško ziet zijn jeugdspeelsters zes dagen in de week. Ze luisteren naar hem. Ze doen hun best voor hem, op het handbalveld én op school. Joško ziet in sport een school voor het leven. Wat je achtergrond en afkomst ook is, op het sportveld is iedereen gelijk: les één. Handbal is een teamsport, dus leren ze samenwerken. Discipline wordt hun bijgebracht, wie trai-

ningen verzaakt of spijbelt van school wordt niet opgesteld. De sport stelt Joško bovendien in staat om zijn speelsters meerdere keren per jaar mee te nemen naar het buitenland voor trainingskampen en toernooien. Dan slapen ze in tentenkampen of bij gastgezinnen, ervaren ze andere culturen, proeven ze ander eten en leren ze een slaapruijnte delen.

Als hij de Galeb-teams ziet handballen, is Joško gelukkig. De ploegen zijn een mix van alle nationaliteiten die Joegoslavië rijk is. Voor Joško is Galeb daarmee een afspiegeling van Mostar. Gaat het goed met zijn club, dan gaat het goed met zijn stad, en daarmee met Joegoslavië.

Hij hoopt maar dat de speelsters zijn handbalopvoeding goed doorstaan hebben. Ze zullen het nodig hebben nu hij ze van hun familie scheidt en ze meer dan ooit op zichzelf aangewezen zullen zijn. Hij weet niet voor hoelang. Hij staat het zichzelf niet toe na te denken over wat er allemaal mis kan gaan. Of te twijfelen aan wat hij in gang gezet heeft. Maar dát het mis kan gaan, is een gevoel dat hij niet van zich af kan schudden.

In de buitenspiegel van de bus kijkt Joško zichzelf aan. Bange, bruine ogen onder borstelige, grijze wenkbrauwen. Scheren is er vandaag bij ingeschoten. Iemand van het Rode Kruis had hem gebeld dat hij nú met de groep moest vertrekken.

Twee keer eerder hadden ze allemaal klaargestaan bij Rondo, de rotonde in het hart van de stad. Ouders die afscheid namen van hun kinderen. Sporttassen die het bagageruim in gingen. Safet die een rondje om de bus liep voor een laatste controle. Eén keer draaide zelfs de motor al, toen een Rode Kruis-medewerker Joško mededeelde dat ze niet konden vertrekken. De Cim, de enige weg om Mostar uit te komen zonder wegversperringen van de Servische belegers tegen te komen, werd opnieuw onder vuur genomen. Vandaag was er voor het eerst een staakt-het-vuren dat een vertrek mogelijk maakte. Precies voor zo'n moment had Joško al anderhalve week een ingepakte sporttas in het halletje van zijn flat klaarstaan.

Uit zijn ooghoeken kijkt Joško opzij. Hij realiseert zich dat hij eigenlijk niets over Safet weet, behalve dat hij een bus kan besturen en dat hij een vrouw en een jonge zoon heeft. Safets ogen vertellen hem weinig, dus onderzoekt hij verder. Brede schouders heeft hij, en biceps die zelfs in zijn ruimvallende blouse opvallen. Joško's ogen volgen het lichaam

van zijn buurman en blijven hangen bij diens uit de kluiten gewassen bovenbenen. Zulke sterke benen, en dat fitte bovenlijf... Safet moet een roeier zijn.

Zelf is Joško kajaker geweest. Als twintiger trainde hij vier keer in de week op de Buna, een negen kilometer lange rivier die ontspringt bij Blagaj en ten zuiden van Mostar uitmondt in de Neretva. Op de leeftijd die Safet nu heeft – 28, zoveel is Joško nog wel over hem te weten gekomen – had Joško daardoor eenzelfde brede schouderpartij, maar onderscheidde zijn lichaam zich vooral door een goede rompstabiliteit: een sterke onderrug en harde rechte en schuine buikspieren. Daarmee houd je de kajak goed in balans, blijft de weerstand van het water laag en kan alle spierkracht uit de armen omgezet worden in voorwaartse energie. In 1967 werd Joško kampioen van Bosnië en Herzegovina. De lokale krant schreef erover, een grote foto erbij. Toen hij dat weekend uitging in het oude centrum, wat hij zichzelf een keer toestond na zo'n toernooi, kreeg hij van verschillende onbekenden biertjes in zijn hand gedrukt. Mostar vereerde zijn helden graag.

Met het beëindigen van zijn kajakcarrière begon het roken en het feesten. Zijn lichaam verslonsde. Een laag vet bedekt tegenwoordig zijn buikspieren. Het 53 jaar oude gezicht is grover en grauwer van kleur, in plaats van de zongebruinde egale huid van twintig jaar geleden.

Joško's zoektocht naar een touringcar om mee te vluchten, heeft hem naar Safet geleid. Er rijden al weken geen bussen meer door Mostar. De meeste maatschappijen hebben hun dure voertuigen over de bergen in veiligheid gebracht. Een vriend wijst Joško op de spelersbus van voetbalclub FK Velež, die achter de middelbare school uit het zicht geparkeerd staat. Dicht tegen de gevel, schuilend tegen de granaten. Joško gaat direct kijken. Hij treft een witte touringcar aan van het merk Sanos, blauwe vlakken op de beide zijkanten ter decoratie. Door het glas in de deur, zijn gezicht ertegenaan gedrukt en zijn handen in een kommetje eromheen gevouwen, kan hij naar binnen kijken. Twintig rijen stoelen, twee aan twee, bekleed met een grijsbruine stof met rode en oranje banen door het midden. Bordeauxrode vloerbedekking waarmee, om voor Joško onduidelijke redenen, elke touringcar bekleed lijkt te zijn. Zwarte netten als bagagerekken aan weerszijden aan het plafond gehangen. Geen sleutels in het contact.

Het clubhuis van Galeb Mostar is er niet ver vandaan. Joško draait zijn rolodex naar de V van Velež, waar hij het telefoonnummer van de competitieleider van de voetbalclub vindt. Omdat hij met werkelijk iedereen die op zijn pad komt een praatje maakt, is Joško's netwerk groot. Sinds hij als staatssecretaris werkt, is dat alleen nog maar groter geworden. Nagenoeg elk wit velletje in de rolodex is met zijn priegelhandschrift volgepend.

De man aan de andere kant van de lijn weet Joško te vertellen dat ene Safet vorig seizoen hun vaste buschauffeur was. Hij heeft de sleutels van de bus in zijn bezit. Maar Joško moet wel weten dat Safet zich heeft aangesloten bij het Kroatische leger dat samen met de door Bosniakken pas opgerichte Armija van de Republiek Bosnië en Herzegovina (ARBIH) Mostar verdedigt tegen de Serviërs.

Bij de legerbasis aan de rand van de stad schiet Joško de eerste de beste man in uniform aan met het verzoek Safet te halen. Binnen een paar minuten zit hij samen met hem om tafel.

'We gaan een groep kinderen, handbalsters, naar het buitenland rijden. Ik heb een buschauffeur nodig.'

Joško begint wel vaker midden in een verhaal. Hij heeft het geduld niet om bij het begin te beginnen. Hij kent het begin al.

Safet is vlug van begrip. Hij snapt dat de meisjes in veiligheid gebracht moeten worden omdat het hier helemaal misgaat. Zijn eigen vrouw en kind heeft hij maanden eerder al naar familie in het Duitse Kassel gestuurd. Zelf was Safet dolgraag meegegaan, maar het is elke man ouder dan 18 en jonger dan 65 jaar verboden om Mostar te verlaten. Het leger – de stad – heeft hen nodig. Dit kan Safets uitweg zijn. Dus ja, hij wil de bus wel rijden.

'Maar jij moet het met mijn commandant zien te regelen.'

De twee mannen zitten als enigen in de bus rechtop. Hun kaken strak; elke spier in zijn lichaam lijkt wel aangespannen, merkt Joško. Alleen het ritmisch stampen van de dieselmotor maakt geluid.

Safet ruikt zichzelf. Angstzweet ruikt sterker dan zweet van het sporten of door hitte. Een medewerker van het dierenasiel heeft hem dat uitgelegd toen Safet er in november een herdershond kwam adopteren. De medewerker wilde graag duidelijk maken dat de penetrante hondengeur niets met een gebrek aan hygiëne te maken had. Veel van

de honden in de opvang worden bang van het geblaf, van de vreemde mensen, van hun kleine hokken; angst versterkt de eigen lichaamsgeur. Bij mensen werkt het net zo, zei de medewerker.

Joško slaat een kruisje, kijkt dan schuin omhoog naar rechts, naar de Brkanovo-berg. Hij speurt naar onzichtbare Serviërs, naar rook die bij het afschieten van een granaat vrijkomt en daarmee onheil aankondigt. Als je rook ziet heb je een paar seconden de tijd om... Ja, om wat eigenlijk... Een schietgebedje te doen?

Het toerental daalt. De oude bus dreigt op een hellend stuk stil te vallen. Safet schakelt terug naar de eerste versnelling en geeft gas, de steile haarspeldbocht in.

Joško bidt tot alles waar hij niet in gelooft.

De handbalsters van Galeb Mostar zijn gewend aan busreizen. Ieder jaar toeren ze door Zuid-Europa. Een trainingskamp in eigen land bij het Boračko-meer, toernooien in Gradac aan de Kroatische kust, in Hadžići in Sarajevo en in het Hongaarse Budapest, een jeugdkampioenschap in het Sloveense Ajdovscina en vroeg in de zomer nog twee toernooien in Italië. Soms gaat de reis verder. Naar Nederland of naar Duitsland, op uitnodiging van een club waarmee Galeb Mostar een uitwisselingsrelatie heeft. Als uitnodigingen uitblijven, dan schroomt Joško niet om een brief te schrijven en Galeb zelf ergens uit te nodigen.

Met de boot en per bus worden de speelsters overal naartoe gebracht. Snoep, cola en de door hun moeders bereide lekkernijen reizen in de sporttas mee.

Het is meestal Amra (de oudste van de groep, 22) die vanachter in de bus al vroeg op zo'n reis een lied inzet. Dan staat ze op, zwaait ze met haar armen, kruipt ze plagerig op schoot bij een teamgenoot en zingt ze de eerste regels van een Joegoslavisch volksliedje waarvan iedereen de tekst kent en gretig meezingt. Amra's enthousiasme is onweerstaanbaar.

Ander vermaak komt van meegebrachte spelletjes. De ongeschreven regel is dat Mirela (18) 'tavla' meeneemt, backgammon. Bij gebrek aan tafeltjes in de bus wordt het spel in het gangpad gespeeld.

Op deze busreis geen gezang, geen backgammon. In plaats daarvan schuilen ze in het gangpad.

Mirela ligt naast Mika, de lange en hoogblonde keepster van haar

team. Hun cirkelspeelster Berislava – Beka – ernaast, haar sluike, donkerblonde haar in een staartje gebonden. Beka is de aanvoerster, omdat ze met de bal in haar handen de beste is en zonder bal de duidelijkste mening heeft (of die het luidst verkondigt). Ze is een jaartje jonger dan Mirela en Mika.

Lemja van zestien is de andere keepster in de bus. In gedachten is ze bij haar broertje, hoe hij bijna op deze reis was meegegaan. Bijna. Ze had haar sporttas net het bagageruim in gezwiept toen ze Joško met haar moeder zag praten. ‘Geef die kleine ook mee,’ hoorde ze hem zeggen. Haar moeder twijfelde, Sergej is nog maar tien jaar oud. Te jong voor zo’n buitenlandse reis zonder zijn ouders, had ze besloten.

Lemja, Mirela, Mika en Beka maken deel uit van de oudste van de twee Galeb-lichtingen op deze reis. De jongere speelsters hebben zich meer voor in de bus verzameld.

Alisa is met haar dertien jaar samen met Mirna de jongste van de groep. Ze is niet alleen, haar oudere broer Cema is ook ingestapt; hij is een van de trainers die meereist. Zonder haar broer had zij nu nog thuisgezeten, weet Alisa zeker. Dan hadden haar ouders haar nooit laten gaan, maar nu zit ze dicht tegen haar vriendinnetje Maja aan gekropen.

Maja, ook dertien, had eigenlijk thuis willen blijven, maar ze heeft zich laten overhalen door haar oudere zus Sanja. Waar Maja graag op de achtergrond blijft, is Sanja rebels en altijd op zoek naar avontuur. ‘Je gaat gewoon mee, anders mag ik ook niet van papa en mama,’ had ze tegen Maja gezegd. ‘Het is alleen maar een toernooi, voor je het weet zijn we weer thuis.’ Maja had ingestemd; ze is dol op Sanja en wilde haar zus geen plezierje ontnemen.

Lidija snikt zachtjes. Het vertrek is haar zwaar gevallen. Ze heeft haar moeder zien huilen en haar vader was snel weggelopen. Lidija weet wel waarom: zijn kinderen mogen hem nooit zien huilen. Dat het afscheid zo emotioneel werd, heeft haar verrast, ze zal tenslotte maar twee weken weg zijn. Haar tranen zijn niet voor de duur van de reis, maar voor de onveilige, onzekere situatie waarin ze haar familie achterlaat.

De bocht zijn ze heelhuids doorgekomen. Granaten zijn uitgebleven, maar het gevaar is nog niet geweken. Nog achthonderd meter recht door in open terrein over het door mortiervuur geteisterde wegdek. De

bus is een gemakkelijk te raken, traag bewegende prooi. Joško houdt zijn blik gefixeerd op de Brkanovo en telt in zijn hoofd de meters af. Nog driehonderd. Nog tweehonderd. Safet mindert vaart om langs een uitgebrande bestelbus te manoeuvreren. Honderdvijftig. Honderd. Geen rook. Geen bommen. Geen schoten.

De weg buigt naar rechts, naar de veilige achterzijde van de berg. Met het draaien van de bus verdwijnt de Brkanovo uit Joško's gezichtsveld. Hij recht zijn rug en gaat verzitten. De adrenaline raast nog door zijn aderen, maar de angst in zijn ogen is verdwenen. Safet kijkt hem grijnzend aan. 'Wil je dan nu alsjeblieft een peuk voor me aansteken?'

'Ha! Verdomme, Safa!' Joško slaat hem hard op de schouder. Achter hen klappen de meiden, die weer plaatsnemen op hun stoelen. Het geluid in de bus zwelt aan alsof iemand langzaam de volumeknop weer opendraait.

Joško haalt diep adem en blaast hard uit. Uit het pakje Drina dat op het dashboard ligt pakt hij een sigaret voor Safet. Hij stopt hem tussen de lippen van zijn buurman en houdt het vlammetje van zijn aansteker ertegenaan. Nog een schouderklop, waardoor de sigaret alweer bijna uit Safets mond valt. Een vette knipoog van Safet.

Ze kunnen niet op deze weg blijven. Dan rijden ze zo in de armen van de Serviërs die een paar kilometer buiten Mostar een legerpost hebben; de VN-gezanten hebben Joško ervoor gewaarschuwd. Safet slaat daarom rechts een onverharde weg in; een geitenpaadje, de weg is nauwelijks breder dan de bus. Aan weerszijden slaan takken tegen de buitenspiegels. Stenen springen op tegen de vloer. De HVO (Hrvatsko Vijeće Obrane, het Kroatische leger in Bosnië en Herzegovina) die samen met de ARBIH Mostar verdedigt, gebruikt de weg om tanks in en uit de stad te kunnen rijden zonder Servische legerposten tegen te komen. Het blijkt dat tanks een veel kleinere draaicirkel hebben dan touringcars.

Na twee krappe bochten waarin de carrosserie al langs de rotsblokken is geschuurd, komt de bus met geen mogelijkheid door bocht drie. Door het gekras van metaal tegen steen voelt Joško de schade die aan de bus ontstaat haast als zijn eigen pijn. Zijn gezicht vertrekt ervan. Safet zet de motor af en stapt uit om te kijken wat zijn opties zijn, Joško gaat met hem mee. Binnen zien de handbalsters hoe de twee mannen met peinzende gezichten stuurgebaren maken die ze uit de problemen zou-

den kunnen helpen. Ze moeten concluderen dat Safet de bocht ruimer noch krapper kan nemen dan hij deed.

In de verte komt een tank aangereden. De HVO is nog maar pas opgericht en sinds een paar maanden weet het jonge leger zich beter te bewapenen. De militairen hebben de beschikking over een serie Russische T55's, de meest geproduceerde tank van na de Tweede Wereldoorlog. Met twee rupsbanden met vijf wielen aan beide kanten en een groot kanon aan de voorzijde, ziet het grijsgroene legervoertuig er dreigend uit op de smalle weg. Tanks hebben doorgaans haast als het oorlog is, realiseert Joško zich. En hun bus blokkeert de weg.

Een soldaat komt naar hen toe gelopen, zijn armen vragend gespreid. Wat denkt Joško hier te doen? Joško weet niet wat hij tegen de man moet zeggen. Dan ziet hij achter hem een tweede soldaat de tank uit stappen. 'Laat mij maar,' zegt de soldaat tegen niemand in het bijzonder. Hij loopt langs de drie mannen, klimt de bus in en kruipt achter het stuur. Zonder achterom te kijken naar wie er in de bus zitten, start hij de motor en sluit hij de deur. De bus veert met een zucht omhoog. Joško en Safet staan nog altijd buiten. Ze zien hoe de soldaat de bus met kleine beetjes gas, subtiele stuurbewegingen en een flinke dosis onverschilligheid voor alle schade die ontstaat de bocht door wurmt.

Anderhalf uur hobbelen ze met een kilometer of twintig per uur de stenen bergweg over, steeds verder westwaarts richting de kust. Ergens onderweg moeten ze de grens met Kroatië gepasseerd zijn. De weg verbetert: losse stenen gaan geleidelijk over in asfalt dat nog nooit zo soepel heeft gevoeld. Ze kunnen er niet lang van genieten. Een Kroatische legereenheid houdt hen tegen.

Opnieuw stapt een soldaat de bus in. Dit keer niet om te helpen, voelt Joško meteen. Hij weet niet goed waarom. In elk geval gunt de man hem geen blik waardig. Een seconde of vijf kijkt hij vanaf het gangpad nors de bus in, dan wendt hij zich tot Joško.

'Paspoorten.'

Joško geeft de jonge soldaat de stapel, zijn eigen paspoort bovenop. Een voor een klapt die de boekjes met één hand open. Het is hem om de achternamen te doen. Stanić, Joško's achternaam, is een bekende Kroatische naam. Lidija Milićević, Mirela Bošnjak; dat zullen ook Kroaten zijn. Alisa Ćemal, Sanja Žugor; moslims. Berak?

In een oude touringcar worden 26 jonge handbalsters, tieners nog, in het voorjaar van 1992 heimelijk via de bergen de schilderachtige stad Mostar uit gereden. Om een toernooi in Nederland te spelen, denken ze. In werkelijkheid is het een gevaarlijke, door hun coach georkestreerde vlucht. Mostar, de oude handelsstad in voormalig Joegoslavië, is al weken het toneel van zware beschietingen en gevechten. De lange en bloedige, etnisch gemotiveerde Joegoslavische burgeroorlogen zijn begonnen.

In Nederland valt het contact met thuis weg, terugkeren is onmogelijk. Veel achterblijvers komen om, niet alleen aan het front, ook midden op straat. In het Noord-Hollandse dorp Oosterblokker klampen de speelsters met al hun verschillende etniciteiten zich stevig aan elkaar vast. Ze groeien op in gastgezinnen, in een cultuur die hun vreemd is, gekweld door een diep verlangen om terug te keren. Het handballen leidt af, maar niet genoeg. Weken worden maanden, maanden worden jaren. Kunnen ze ooit nog terug naar huis?

In *De bus uit Mostar* reconstrueren GerBen van 't Hek en Rens Lieman hun verhaal, dat de recente geschiedenis van het Joegoslavië na Tito een menselijk gezicht geeft.

GERBEN VAN 'T HEK (1972) is adjunct-hoofdredacteur van de regionale kranten van het Mediahuis, waaronder *Noord-hollands Dagblad*. RENS LIEMAN (1988) is freelance journalist. Hij schrijft onder andere voor *NRC* en *Noordhollands Dagblad*. In 2022 werd hij genomineerd voor de journalistieke jaarprijs De Tegel.

Uitgeverij Omniboek

